

RINKTINIAI FRAGMENTAI IŠ EPIKŪRO „SVARBIAUSIŲ MINČIŲ“ IR *GNOMOLOGIUM VATICANUM*

Vertimo seminarui atsirinkta dvidešimt graikų filosofo Epikūro (341–270 m. pr. Kr.) fragmentų – trys iš „Svarbiausių minčių“ (gr. Κόρυφα δόξαι, lot. *Sententiae selectae / Ratae sententiae*), kurios mus pasiekė per Diogeno Laertijo „Filosofų gyvenimus“ (Epikūro biografijai ir tekstams skirta visa dešimtoji šio veikalo knyga), ir septyniolika iš bizantinio rinkinio *Gnomologium Vaticanum* – tik XIX a. pabaigoje Vatikano bibliotekoje atrasto ir į lietuvių kalbą, be abejo, dar neversto kodekso.

Epikūro „Svarbiausias mintis“, taip pat ir jo laiškus Menoikėjui bei Herodotui į lietuvių kalbą yra išvertęs Ričardas Mironas (in: *Filosofijos istorijos chrestomatija: Antika*, sud. B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1977, p. 303–306 [laiškas Menoikėjui], p. 307–318 [laiškas Herodotui], p. 318–322 [Svarbiausios mintys]), tačiau vertimo seminare darbuojantis su tekstais gana greitai paaiškėjo, jog pasiryžimas perverstis tris atsirinktus fragmentus iš „Svarbiausių minčių“ nebuvo visai bevertis – lygiai taip pat būtų sveikintinas sumanymas perverstis tai, kas išversta, ir išverstis tai, kas dar neversta. Ši sumanymą, regis, palaikytų ir pasaulinės tendencijos – po vos 1999 m. pasirodžiusio Mirosłavo Marcovitchiaus parengto kritinio Diogeno Laertijo „Filosofų gyvenimų“ leidimo galbūt jau netrukus turėsime naują dvitomį Tiziano Dorandi leidimą, kurį anonsuoja Kembridžo universiteto leidykla. Šiuo reikalingu darbu

Lietuvos akademinėi bendruomenei būtų pagaliau suteikta galimybė naujoje šviesoje išvysti ir permąstyti Epikūro kūrybą, kuri istorijos tėkmėje itin nukentėjo nuo primityvoko ir menkai motyvuoto išankstinio supratimo apie „malonumų kultą“, kurių esą gyvenime turėtų siekti vadinamasis „epikūrininkas“, vadovaudamasis garsiuoju *carpe diem* paraginimu.

Tiek Epikūro, tiek turbūt ir bet kurio kito filosofo aforizmus versti nelengva – ypač taupant kalbos išteklius, įgyvendinamas *non multa, sed multum* principas, o šiuo konkrečiu atveju vertėjo darbas dar labiau apsunkina žinojimas, jog Epikūro aforizmai buvo jau paties filosofo nugludinti ir surašyti būtent tokiu pavidalu. Dėl šios ypatybės abudu Epikūro „minčių“ rinkiniai prisodrinti ne tik gryniosios filosofijos, bet ir literatūros, o kai kurių fragmentų stilistika pulsuoja netgi tam tikru hērakleitišku tamsumu (antai, *fr.* 14, 19, 33, 42 ar 71 iš *Gnomologium Vaticanum*). Dėl to itin organiško filosofijos ir literatūros lydinio jie, be abejo, yra laikytini pačios geriausios antikinės filosofijos tradicijos dalimi. Taigi nenuostabu, kad didžiąją dalį laiko, praleisto vertimo seminare, jo dalyviai laužė galvas stengdamiesi lietuvišką sakinių suformuluoti taip pat – ar bent jau panašiai – taupiai, tiksliai ir elegantiškai, kaip tai pavyko Epikūrai, tiesa, kur kas plastiškesne ir tam tikslui geriau pritaikyta graikų kalba.

Verčiant ir rengiant tekstus spaudai, naudotasi keturiais svarbiausiais Epikūro

leidimais, teikiant pirmenybę naujausioms Graziano Arrighetti ir Mirosłavo Marcovichiaus redakcijoms, kurios – bent jau mūsų tyrinėtuose fragmentuose – dažniau sutampa negu skiriasi. Regis, vienintelio 42-ojo *Gnomologium Vaticanum* fragmento redakciniai skirtumai yra visiškai nulėmiantys prasmę. Čia laikomės G. Arrighetti varianto:

ὁ αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ
μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολύσεως
«τοῦ κακοῦ».

*Tuo pačiu metu ir didžiausias gėris
randasi, ir blogis sunaikinamas.*

Tačiau priėmus P. von der Mühllo ir M. Marcovichiaus skaitymą, atitinkamo fragmento pabaiga būtų interpretuojama visai kitaip:

ὁ αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ
μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολύσεως.

*Tuo pačiu metu didžiausias gėris ir
randasi, ir išsipildo.*

Štai šie keturi Epikūro leidimai, kurių redakcinius skirtumus (išskyrus, be abejo, teksto punktuaciją) pateikiame kritinio aparato pavidalu:

Epicurea, edidit Hermannus **Usener**, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXXXVII [1887] (tik Kúριαί δόξαι);

Epicuri epistulae tres et ratae sententiae a Laertio Diogene servatae, accedit *Gnomologium Epicureum Vaticanum*, in usum scholarum edidit P. von der Mühlh, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, MCMXXII [1922];

Epicuro, *Opere*, introduzione, traduzione e note di Graziano **Arrighetti**, Torino: Einaudi, 1973² (1960¹);

Diogenis Laertii Vitae philosophorum, edidit Mirosław **Marcovich**, vol. I: Libri I–X, Berolini et Novi Eboraci: Walter de Gruyter, MMVIII [2008], vol. II: Excerpta Byzantina et indices, Stutgardiae et Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, MIM [1999].

Paulius Garbačiauskas,
vertimo mokslinis redaktorius

ΚΥΡΙΑΙ ΔΟΞΑΙ

8. οὐδεμία ἡδονὴ καθ' ἑαυτὴν κακόν·
ἀλλὰ τὰ τινῶν ἡδονῶν ποιητικὰ
πολλαπλασίους ἐπιφέρει τὰς ὀχλήσεις
τῶν ἡδονῶν.
9. εἰ κατεπυκνοῦτο πᾶσα ἡδονὴ τ(ό)πῳ
καὶ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον τὸ ἄθροισμα
ὑπῆρχεν ἢ τὰ κυριώτατα μέρη
τῆς φύσεως, οὐκ ἂν ποτε διέφερον
ἀλλήλων αἱ ἡδοναί.

SVARBIAUSIOS MINTYS

8. Joks malonumas pats savaime nėra
blogybė, tačiau kai kurių malonumų
priežastys sukelia rūpesčių, smarkiai
pranokstančių pačius malonumus.
9. Jei visi malonumai būtų suėję daiktan
ir ta sankaupa vietos ir laiko atžvilgiu
būtų visoje prigimtyje arba
svarbiausiose jos dalyse, tai malonumai
niekad vieni nuo kitų nesiskirtų.

10. εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἠδονῶν ἔλπε τοὺς φόβους τῆς διανοίας τοὺς τε περὶ μετεώρων καὶ θανάτου [καὶ ἀλγηδόνων], ἔτι τε τὸ πέρας τῶν ἐπιθυμιῶν «καὶ τῶν ἀλγηδόνων» ἐδίδασκεν, οὐκ ἂν ποτε εἴχομεν ὅ τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν ἐκπληρουμένοις τῶν ἠδονῶν καὶ οὐθαμόθεν οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυπούμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν.

GNOMOLOGIUM VATICANUM

4. πᾶσα ἀλγηδὼν εὐκαταφρόνητος· ἡ γὰρ σύντονον ἔχουσα τὸ πονοῦν σύντομον ἔχει τὸν χρόνον, ἡ δὲ χρονίζουσα περὶ τὴν σάρκα ἀβληχρὸν ἔχει τὸν πόνον.
14. γεγόναμεν ἅπαξ, δις δὲ οὐκ ἔστι γενέσθαι· δεῖ δὲ τὸν αἰῶνα μηκέτι εἶναι· σὺ δὲ οὐκ ὦν τῆς αὔριον κύριος ἀναβάλλη τὸ χαῖρον· ὁ δὲ βίος μελλησιμῶ παραπόλλυται καὶ εἷς ἕκαστος ἡμῶν ἀσχολούμενος ἀποθνήσκει.
16. οὐδεὶς βλέπων τὸ κακὸν αἰρεῖται αὐτό, ἀλλὰ δελεασθεὶς «αὐτῷ» ὡς ἀγαθῷ πρὸς τὸ μεῖζον αὐτοῦ κακὸν ἐθηρεύθη.
17. οὐ νέος μακαριστὸς ἀλλὰ γέρον βεβιωκῶς καλῶς· ὁ γὰρ νέος «ἐν» ἀκμῇ πολὺς ὑπὸ τῆς τύχης ἑτεροφρονῶν πλάζεται· ὁ δὲ γέρον καθάπερ ἐν λιμένι τῷ γήρῳ καθώρμικεν, τὰ πρότερον δυσελεπιστούμενα τῶν ἀγαθῶν ἀσφαλεῖ κατακλείσας χάριτι.

10. Jei švaistūnų malonumų priežastys išvadotų protą nuo dangaus reiškinių, mirties ir skausmų baimių, maža to – pamokyti apie troškimų bei skausmų ribas, niekada neturėtume ko prikišti tiems žmonėms, iš visur prisipildžiusiems malonumų ir iš niekur nepatiriantiems nei skausmo, nei liūdesio. Vis dėlto tai yra blogybė.

VATIKANO POSAKIAI

4. Kiekvieną skausmą lengva paniekinti, mat stipriai varginantis skausmas trunka trumpai, o užsilaikęs kūne vargina menkai.
14. Gimstame kartą, dusyk juk negimstama – ir reikia negyventi per amžius. O tu, nebūdamas rytojaus viešpats, vilkini džiaugsmą. Juk gyvenimas pražudomas neapsisprendimu, ir kiekvienas iš mūsų be atilsio numiršta.
16. Nė vienas matydamas blogybę patsai jos nesirenka, bet priviliotas jos tarytum gėrio esti sučiumpamas didesniam blogiui.
17. Ne jaunuolis laikytinas palaimingu, o gyvenimą gražiai nugyvenęs senolis, mat dažnas nepastoviai maštantis jaunuolis pačiame klestėjime yra blaškomas atsitiktinumo, o senolis, senatvėje tarytum uoste išmetęs inkarą, patikimu dėkingumu užsklendžia tas gėrybes, dėl kurių anksčiau nebuvo tikras.

19. <ὁ> τοῦ γεγονότος ἀμνήμων ἀγαθοῦ γέρων τήμερον γεγένηται.
19. Užmiršęs nutikusį gėrį jau šiandien yra senis.
21. οὐ βιαστέον τὴν φύσιν ἀλλὰ πειστέον· πείσομεν δὲ τὰς ἀναγκαίας ἐπιθυμίας ἐκπληροῦντες, τὰς τε φυσικὰς ἂν μὴ βλάπτωσι, τὰς δὲ βλαβερὰς πικρῶς ἐλέγχοντες.
21. Prigimtį reikia ne spirti, o įtikinti. Įtikinsime išpildydami būtinuosius troškimus; taip pat ir prigimtinius, jei tik jie nekenkia, o kenkiančius griežtai atmesdami.
28. οὔτε τοὺς προχείρους εἰς φιλίαν οὔτε τοὺς ὀκνηροὺς δοκιμαστέον· δεῖ δὲ καὶ παρακινδυνεῦσαι χάριν φιλίας.
28. Negalima pritarti nei skubriems draugauti, nei to besipurtantiems, bet draugystės labui reikia ir nepabūgti.
33. σαρκὸς φωνὴ τὸ μὴ πεινῆν, τὸ μὴ διψῆν, τὸ μὴ ῥίγοῦν· ταῦτα γὰρ ἔχων τις καὶ ἐλπίζων ἔξειν κἂν <Διὶ> ὑπὲρ εὐδαιμονίας μαχέσαιο.
33. Kūno balsas – nealkti, netrokšti, nešalti; šitai turįs ir besiviliąs turėti net ir su pačiu Dzeusu galėtų varžytis dėl laimės.
35. οὐ δεῖ λυμαινέσθαι τὰ παρόντα τῶν ἀπόντων ἐπιθυμία, ἀλλ’ ἐπιλογίζεσθαι ὅτι καὶ ταῦτα τῶν εὐκταίων ἦν.
35. Nereikia sugadinti turimų dalykų trokštant neturimų, tačiau suvokti, kad ir jų buvo trokšta.
37. ἀσθενὴς ἢ φύσις ἐστὶ πρὸς τὸ κακόν, οὐ πρὸς τὸ ἀγαθόν· ἡδοναῖς μὲν γὰρ σφύζεται, ἀλγηδόσι δὲ διαλύεται.
37. Silpna esti prigimtis prieš blogį, bet ne prieš gėrį; mat ji gelbstisi malonumais, o skausmų yra ardoma.
42. ὁ αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολύσεως <τοῦ κακοῦ>.
42. Tuo pačiu metu ir didžiausias gėris randasi, ir blogis sunaikinamas.
59. ἄπληστον οὐ γαστήρ, ὥσπερ οἱ πολλοὶ φασιν, ἀλλ’ ἡ δόξα ψευδῆς ὑπὲρ τοῦ <τῆς> γαστροῦ ἀορίστου πληρώματος.
59. Pilvas nėra nepasotinamas, kaip daugelis sako, tad ir nuomonė apie beribiį pilvo pildymą yra klaidinga.
68. οὐδὲν ἱκανὸν ᾗ ὀλίγον τὸ ἱκανόν.
68. Nieko pakankamo tam, kam nepakanka mažai.
70. μηδέν σοι ἐν βίῳ πραχθεῖν ὃ φόβον παρέξει σοι εἰ γνωσθήσεται τῷ πλησίον.
70. Nieko nedaryk gyvenime to, ko bijotum sužinosiant kaimyną.

71. πρὸς πάσας τὰς ἐπιθυμίας προσακτέον τὸ ἐπερώτημα τοῦτο· τί μοι γενήσεται ἂν τελεσθῇ τὸ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐπιζητούμενον; καὶ τί ἐὰν μὴ τελεσθῇ;	71. Visų troškimų reikia klausti šito: kas gi man nutiks, jei išsipildys siekiamas troškimas? Ir kas nutiks, jei neišsipildys?
73. καὶ τὸ γενέσθαι τινὰς ἀλγηδόνας περὶ σῶμα λυσιτελεῖ πρὸς φυλακὴν τῶν ὁμοειδῶν.	73. Verta, kad kūne rastųsi tam tikrų skausmų, idant apsaugotų nuo tos pat rūšies kitų.
80. νέφ σωτηρίας μοῖρα τῆς ἡλικίας τήρησις καὶ φυλακὴ τῶν πάντα μολυνόντων κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς οἰστρώδεις.	80. Jaunuolio dalis išsigelbėjime – prižiūrėti ir sergėti savo amžiu nuo visa teršiančių siautulingų troškimų.

8 καθ' ἑαυτὴν : καθ' ἑαυτὸ Usener 9 τῶν : om. Usener et von der Mühl 10 [καὶ ἀλγηδόνων] : del. von der Mühl οὐθαμόθεν : οὐδαμόθεν Arrighetti
 14 κύριος : «κύριος» von der Mühl et Marcovich τὸ χαῖρον : τὸν καιρόν von der Mühl et Marcovich 16 «αὐτῶν» : «ὄντι αὐτῶν καὶ οὐκ ἀποβλέψας» von der Mühl, om. Arrighetti 17 ἀκμῆ : ἀκμὴν von der Mühl «έν» : om. von der Mühl et Arrighetti 19 «ὄ» : om. von der Mühl et Arrighetti 28 χάριν φιλίας : χάριν, χάριν φιλίας von der Mühl 42 ἀπολύσεως : ἀπολύσεως von der Mühl et Marcovich «τοῦ κακοῦ» : om. von der Mühl et Marcovich 59 ἀλλ' ἢ δόξα : ἀλλὰ δόξα von der Mühl et Marcovich 70 παρέξει : παρέχει Marcovich 71 τὴν : om. von der Mühl et Marcovich 80 νέφ : γενναίφ von der Mühl, νέφ πρώτη Marcovich

Iš sen. graikų kalbos vertė filosofinio teksto vertimo seminaro dalyviai:
Vytautas Ališauskas, Viktoras Bachmetjevas, Agata Borovska, Paulius Garbačiauskas, Tomas Nemunas Mickevičius, Andrius Šimašius, Justinas Žalys ir Raminta Važgelaitė